

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.191.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/21>

ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ПРАВОЧИНУ, ВЧИНЕНОГО ВИКОНАВЧИМ ОРГАНОМ

INVALIDATION OF A TRANSACTION CONCLUDED BY THE EXECUTIVE BODY

Вінтоняк Н.Д., к.ю.н.,

старший науковий співробітник лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

Однією із найпоширеніших категорій спорів, які відносять до корпоративних, є спори про визнання недійсними правочинів, вчинених виконавчим органом з перевищенням своїх повноважень. Особливістю таких спорів є те, що їх вирішення стосується не тільки інтересів юридичних осіб, від імені яких діє виконавчий орган та інтересів учасників, а й безпосередньо впливає на інтереси третіх осіб.

У статті відзначається, що вчинення правочину виконавчим органом юридичної особи з перевищенням наданих йому повноважень не може бути самостійною підставою для визнання недійсним такого правочину. Аналіз норм законодавства та судової практики свідчить, що визнання недійсним правочину, укладеного виконавчим органом юридичної особи з третіми особами залежить від того чи третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, знала про відсутність в органі юридичної особи необхідного обсягу повноважень.

Суди у своїх висновках зазначають, що питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу та добросовісність його дій є внутрішніми взаємовідносинами юридичної особи та її органу. Для визнання недійсними правочинів укладених з перевищенням повноважень виконавчим органом юридичної особи, необхідно належними та допустимими доказами підтвердити те, що третя сторона при укладенні правочину діяла недобросовісно та нерозумно. Крім того, у судових рішеннях судами наголошується, що тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці контрагента за договором несе юридична особа.

Щодо учасника юридичної особи, як суб'єкта звернення з позовом про визнання недійсним правочину, вчиненого виконавчим органом, автор зауважує, що в судовій практиці сформувалися два підходи: 1) вчинення правочину виконавчим органом з перевищенням повноважень визнається порушенням корпоративних прав учасника; 2) вчинення правочину виконавчим органом з перевищенням повноважень не порушує корпоративні права учасника такої юридичної особи.

Ключові слова: визнання правочину недійсним, виконавчий орган, перевищення повноважень, корпоративні права, учасник, судові рішення.

One of the most common categories of corporate disputes involves disputes over the invalidation of transactions concluded by an executive body that exceeds its authority. A distinctive feature of such disputes is that their resolution concerns not only the interests of the legal entities represented by the executive body and the interests of their participants but also directly affects the interests of third parties.

The article emphasizes that the mere fact of a transaction being executed by the executive body of a legal entity in excess of its granted authority cannot serve as an independent ground for declaring such a transaction invalid. An analysis of legislative provisions and judicial practice reveals that the invalidation of a transaction entered into by the executive body of a legal entity with third parties depends on whether the third party, in entering into relations with the legal entity and concluding the agreement, acted in bad faith or unreasonably, particularly whether the third party was aware of the lack of sufficient authority on the part of the legal entity's body.

Courts, in their reasoning, note that the determination of the scope of powers of a legal entity's executive body and the good faith of its actions are internal matters between the legal entity and its executive body. To invalidate transactions concluded by the executive body of a legal entity in excess of its authority, it must be established through appropriate and admissible evidence that the third party acted in bad faith and unreasonably when entering into the transaction. Additionally, court decisions emphasize that the burden of proof regarding the bad faith and unreasonableness of the counterparty's behavior in the agreement rests with the legal entity.

Regarding a participant of a legal entity as a claimant in a lawsuit for invalidating a transaction executed by the executive body, the author highlights that judicial practice reflects two approaches: 1) the execution of a transaction by the executive body exceeding its authority is recognized as a violation of the corporate rights of the participant; 2) the execution of a transaction by the executive body exceeding its authority does not violate the corporate rights of the participant of such a legal entity.

Key words: invalidation of a transaction, executive body, excess of authority, corporate rights, participant, court decisions.

Згідно ч. 1, 2 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства. До компетенції виконавчого органу товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі утворення). Аналогічна норма передбачена ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства».

Виконавчий орган здійснюючи управління поточною діяльністю товариства представляє юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, в тому числі, укладаючи правочини. При цьому варто відзначити, що для третьої

особи, яка уклала з юридичною особою правочин, обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи загалом не мають юридичної сили. Такий підхід в першу чергу ґрунтується на нормах ч. 3 ст. 92 ЦК України згідно якої у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Позитивною та усталеною є також судова практика, що вчинення правочину виконавчим органом юридичної особи з перевищенням наданих йому повноважень не може бути самостійною підставою для визнання недійсним такого правочину. У справах про визнання недій-

сних договорів вчинених з перевищенням повноваження виконавчого органу суди у своїх висновках зазначають, що «питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу товариства та добросовісність його дій є внутрішніми взаємовідносинами юридичної особи та її органу, тому сам лише факт вчинення виконавчим органом товариства протиправних, недобросовісних дій, перевищення ним своїх повноважень не може слугувати єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами.

Обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це. Тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи несе юридична особа». Такий висновок зробив Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 24 грудня 2019 року у справі 910/12786/18 [1]. Аналогічна правова позиція вилася також у Постанові від 05 травня 2020 року у справі № 911/1634/19 про визнання договору недійсним [2], Постанові від 13 травня 2021 року у справі № 903/277/20 про визнання недійсними додаткових угод [3].

Аналіз судової практики свідчить, що навіть у випадках встановлення факту, що виконавчий орган укладаючи договір з третьою особою діяв недобросовісно, з перевищенням повноважень, це не буде єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами. Про зазначене свідчить також висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у Постанові від 27 червня 2018 року у справі № 668/13907/13-ц [4] про визнання договору купівлі-продажу нерухомого майна недійсним. Велика Палата Верховного Суду зазначила, що «для визнання недійсним договору, укладеного юридичною особою з третьою особою, з підстави порушення встановленого обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи, не має самостійного юридичного значення факт перевищення повноважень органом чи особою, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені.

Такий договір може бути визнаний недійсним у тому разі, якщо буде встановлено, що сама третя особа, контрагент юридичної особи за договором, діяла недобросовісно і нерозумно. Тобто третя особа знала або за всіма обставинами, проявивши розумну обачність, не могла не знати про обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи. Для визнання недійсним договору з тієї підстави, що його було укладено представником юридичної особи з перевищенням повноважень, необхідно встановити, по-перше, наявність підтверджених належними і допустимими доказами обставин, які свідчать про те, що контрагент такої юридичної особи діяв недобросовісно або нерозумно. При цьому тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці контрагента за договором несе юридична особа. По-друге, дії сторін такого договору мають свідчити про відсутність реального наміру його укладення і виконання».

Тобто, для визнання недійсним правочинів укладених виконавчим органом юридичної особи з перевищенням повноважень, необхідно належними та допустимими доказами підтвердити те, що контрагент такої юридичної особи діяв недобросовісно та нерозумно. Крім того, наголошується, що тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці контрагента за договором несе юридична особа.

«Закон не установлює виключного переліку обставин, які свідчать про недобросовісність чи нерозумність дій третьої особи у відносинах із юридичною особою. Тому з огляду на загальні засади здійснення цивільних прав (стаття 12 ЦК України) висновок про добросовісність поведінки третьої особи залежить від того, чи відповідало укладення договору її внутрішній волі, чи бажала третя особа реального настання правових наслідків, що обумовлені договором, і чи настали такі наслідки насправді. Таким чином, підлягає оцінці не лише поведінка третьої особи до та в момент укладення оспорюваного договору, але й після його укладення, зокрема чи виконала третя особа свої обов'язки за договором, у якій спосіб, як у подальшому третя особа розпорядилася одержаним за оспорюваним договором, чи не було залучення третьої особи до участі в укладенні договору формальною дією» [5].

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 07 грудня 2022 року у справі № 904/6735/20 (624/215/21) [6] про визнання правочинів недійсними та скасування рішень державного реєстратора наголосив, що «позов про визнання недійсним відповідного правочину може бути задоволений у разі доведеності юридичною особою (позивачем) у господарському суді тієї обставини, що її контрагент знав або повинен був знати про наявні обмеження повноважень представника цієї юридичної особи, але, незважаючи на це, вчинив з ним оспорюваний правочин». Водночас варто зауважити позицію суду, «що якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилання сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента». Наголошується на тому, що суд не може брати до уваги посилання сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень виконавчого органу чи представника її контрагента, якщо договір містить умову про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи. Це, на думку суду, свідчить про те, що інша сторона укладаючи договір ознайомилася із статутом чи іншим документом, про який зазначено в договорі щодо відповідних повноважень».

Чинне законодавство передбачає також можливість подальшого схвалення правочину. У справі № 910/7995/19 про визнання угоди недійсною Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 26 серпня 2021 року [7] зазначив: «відповідно до статті 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину».

Водночас варто зауважити, що схвалення правочину шляхом прийняття його до виконання чи в іншій формі може бути застосоване лише за відсутності спеціального правового регулювання. Наприклад, ст. 46 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено схвалення значного правочину та правочину із заінтересованістю у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення.

Ще одне питання, яке виникає при розгляді даної категорії спорів є те чи має право учасник товариства звернутися до суду з позовом про визнання недійсним правочину, вчиненого виконавчим органом з перевищенням повноважень. З цього приводу у судовій практиці існує декілька підходів. Згідно першого підходу, вчинення правочину виконавчим органом з перевищенням повноважень визнається порушенням корпоративних прав учасника. Так, Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України у справі № 3-327гс15 про визнання недійсними договорів у Постанові від 1 липня 2015 року зазначила: «незалежно від суб'єктного складу, якщо учасник (акціонер) господарського товариства обгрунтовує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав, то такої спір підвідомчий господарським судам оскільки укладення директором товариства цих договорів свідчить про порушення корпоративних прав позивача щодо управління справами товариства, розподілу прибутку товариства (з одержанням своєї частки) від господарської діяльності товариства та погіршення майнового стану підприємства, що впливає на права позивача як учасника» [8]. Аналогічна позиція зазначена Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 927/976/17 про визнання договору недійсним у Постанові від 12 червня 2018 року [9]. Крім того, у справі № 908/1029/16 про визнання додаткової угоди до договору позики недійсною Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 06 червня 2018 року [10] зазначив про те, що «особа, маючи корпоративні права, вправі очікувати від їх реалізації, зокрема, матеріальне благо, не може бути обмежена у судовому захисті своїх прав; має право будь-яким не забороненим способом захищати свої права і свободи від порушення і протиправних посягань». Учасник юридичної особи, на думку суду, має право звернутися до суду з позовом про визнання недійсним правочину, вчиненого виконавчим органом з перевищенням повноважень, якщо обгрунтує позовні вимоги порушенням корпоративних прав.

Відповідно до другого підходу, на думку суду, корпоративні права учасника у такому випадку не порушені. Зокрема у справі № 916/2084/17 про визнання договорів недійсними Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 08 жовтня 2019 року [11] зробила наступний висновок: «за договором, укладеним товариством, права та обов'язки набуває таке товариство як сторона договору. При цьому, правовий стан (сукупність прав та обов'язків) безпосередньо учасників цього товариства жодним чином не змінюється. Підписання генеральним директором оспорюваних договорів без передбаченої статуту згоди загальних зборів цього товариства може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства, а не корпоративних прав його учасника, оскільки генеральний директор діяв саме від імені товариства, а не його учасників. Повноваження діяти від імені юридичної особи є можливістю створювати, змінювати, припиняти цивільні права та обов'язки юридичної особи (ст. 239 ЦК України). Таке повноваження не належить до корпоративних прав учасника юридичної особи.

Повноваження органу управління товариства (на надання згоди), який діє від імені товариства, не можна ототожнювати з корпоративними правами його учасників, які діяти від імені товариства права не мають. Підписання виконавчим органом товариства договору з іншою особою без передбаченої статуту згоди вищого органу цього товариства може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства у його відносинах з іншою особою – стороною договору, а не корпоративних прав його учасника».

Аналізуючи дану категорію справ варто також підкреслити те, що суди у своїх рішеннях відмічають, що у спорах про визнання недійсним правочину укладеного виконавчим органом юридичної особи поширюється юрисдикція господарського суду незалежно від того, чи є відповідачем оспорюваного договору фізична особа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 грудня 2019 року, справа 910/12786/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86717263>.
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 05 травня 2020 року, справа № 911/1634/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95343944>.
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 13 травня 2021 року, справа № 903/277/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96926759>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 червня 2018 року у справі № 668/13907/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977588>.
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 червня 2018 року, справа № 908/4550/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74991657>.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07 грудня 2022 року, справа № 904/6735/20 (624/215/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108086416>.
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26 серпня 2021 року, справа № 910/7995/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99202254>.
8. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 1 липня 2015 року, справа № 3-327гс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46078534>.
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 червня 2018 року, справа № 927/976/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74670250>.
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 06 червня 2018 року, справа № 908/1029/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74691763>.
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 жовтня 2019 року, справа № 916/2084/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545>.